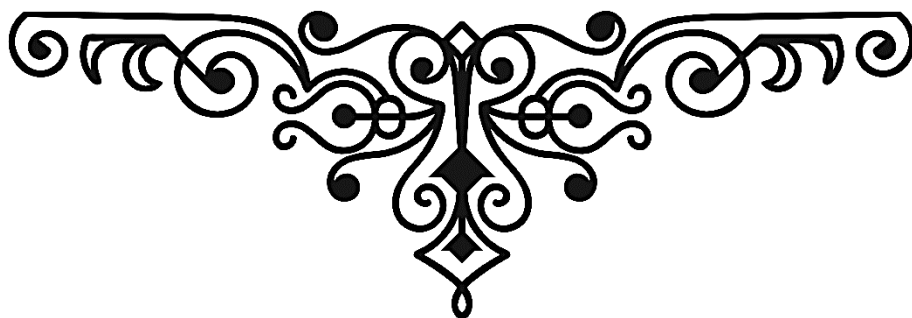

ОРЗУЛАРГА

ҲАМОҲАНГ ҲАЁТ

Тошкент –2022
“FAN ZIYOSI” нашриёти

UO'S: 432.684.24
КБК: 84.5. (5У36)

ОРЗУЛАРГА ҲАМОҲАНГ ҲАЁТ

– Тошкент: «Fan ziyosi» нашриёти, 2022. – 360 бет

Масъул муҳаррир:

Ў.М.Абилов – Тошкент тиббиёт академияси Ижтимоий фанлар кафедраси профессори, фалсафа фанлари доктори

Тузувчилар:

С.Д.Норқулов – Тошкент тиббиёт академияси Ижтимоий фанлар кафедраси мудир, фалсафа фанлари доктори

Ш.А.Искандаров – Тошкент тиббиёт академияси Ижтимоий фанлар кафедраси доценти

Такризчилар:

Б.О.Тўраев – фалсафа фанлари доктори, профессор

Ў.Ғ.Тилавов – фалсафа фанлари доктори, профессор

Ушбу китоб йирик олим, фалсафа фанлари доктори, профессор, Турон фанлар академияси академиги Норқулов Дўстмурод Тошпўлатович таваллудининг 70 йиллиги муносабати билан тайёрланган.

Китобдан Дўстмурод Норқуловнинг дўстлари, шогирдлари ва бошқа яқин инсонлари томонидан профессорнинг ҳаёт йўли, етук олим, устоз сифатидаги ҳамда чин инсонийлик жиҳатлари ҳақида ёзилган мақола-эсселари, шунингдек, юбилей муносабати билан ўтказилган илмий-амалий анжуман иштирокчиларининг соҳа йўналишлари бўйича илмий мақолалари жой олган.

ISBN 978-9943-747-67-8

© «FAN ZIYOSI» нашриёти, 2022

Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар. 1-т. -Т.: “Фан”, 1968;
Шу муаллиф Памятники минувших поколений.(Хронология)
-Т.: “Фан”, 2015.

12. Шониёзов К. - Беруний асарларида этнографияга оид материаллар. - Беруний ва ижтимоий фанлар. -Т.: «Фан», 1973. Б. 29.

13. “Халқ сўзи”, 2022 йил 26 август.

«ДЕВОНУ ЛУҒАТИТ-ТУРК»ДА ХАЛҚ ТАБИБИНИ СЕҲРЛИ ВА РАЦИОНАЛ ДАВОЛАШ УСУЛЛАРИ

Наврўз Рўзиев Ихтиёр ўғли -

Тошкент тиббиёт академияси ўқитувчиси

XIX асрда Қашғарлик Маҳмуд томонидан луғат тайёрлаш мақсадида ёзилган “Девону Луғатит-турк” асарида турк тарихи, географияси ва маданияти билан боғлиқ турли мавзулар тўғридан-тўғри ёки билвосита мақола бошига сўзлар билан тўхталган. Дивону Луғатит-турк билан мулоқот қилган ва мурожаат қилган мавзулардан бири халқ табобати эди. Турли номлар билан аталган халқ табобати халқ ҳимояси ва даволаш ташҳиси натижасида вужудга келган ва ўзига хос даволаш усуллари ишлаб чиққан. Халқ табобатининг даволаш усуллари сеҳрли ва оқилона жараёнлар ва амалиётлар атрофида шаклланади. Ўз ичига олган материали жиҳатидан қомусий луғат бўлган “Девону Луғатит-турк” тиббиёт терминологиясининг бой тўпламига ва жиддий тушунча дунёсига эга. Бироқ, булар орасида даволаш усуллари сифат жиҳатидан алоҳида эътибор ва таснифни талаб қилади. Ушбу талаб ушбу тадқиқотнинг бошланғич нуқтасини ташкил қилади. Шунинг учун ушбу тадқиқотда "Девону Луғатит-турк" асарида келтирилган халқ табобати даволаш усулларида

қайси бири сеҳрли ва ақлли?" деган саволга жавоб изланмоқда.

Девону Луғатит-турк ҳақида биринчи нашрни яратган Килисли Рифат Билге, унинг кашфиёти ҳақида: "Бу олмос жуда кўп меҳнат талаб қилади" деган мақола ёзган. (1970, 270-бет). 1 Ўтган вақт Билгенинг ҳақлигини исботлади. Девону Луғатит-турк ҳақидаги турли тадқиқотлар унинг турк тили ва маданият олами учун нақадар муҳимлигини исботлади.

Бошқа томондан, Аҳмет Б. Эрсиласун ва Зият Аккоюнлу Девону Луғатит-турк ҳақида тайёрлаган кенг қамровли матнда, луғатда арабча муқобили бўлган 9000 га яқин туркий сўз борлигини таъкидлайдилар (2018, XVII-бет).

Девону Луғатит-туркда ҳар бир банд бўйича 8000 га яқин сўз қўлланган (Қақалин, 1994, 448-бет). Уларнинг тушунтиришларида бевосита ёки билвосита турли мавзуларга ҳам тўхталиб ўтилди. Ушбу контактлардан бирининг манзили халқ табобати ҳисобланади. Қашгарли Маҳмут ўз луғатида касалликларнинг номларини ва уларни даволаш усулларини тез-тез тилга олган. Луғатда ҳамроҳлари билан жиддий даражага етган халқ табобати бу борада Девону Луғатит-туркда муҳим ўрин тутди. Шу даражадаки, Девону Луғатит-туркдаги тиббиёт терминологияси, айниқса, ҳар бир сўз билан солиштирилса, деярли ўндан бир нисбат пайдо бўлади.

Ҳозирги кунда Девону Луғатит-туркнинг халқ табобати билан алоқасига оид баъзи тадқиқотлар (Тружарски, 1992; Аккоюнлу ва Чинар, 1994; Баят, 2003) мавжуд. Бироқ, уларга кенг нуқтаи назардан ёндашилди. Сатрлар орасидаги бир оз эътиборни четга суриб қўядиган бўлсак, бу тадқиқотларнинг халқ табобатининг сеҳрли ва оқилона даволаш усуллари билан алоқаси, қуйида батафсилроқ изоҳланади, чекланган даражада. Шу боис мазкур тадқиқот билан зикр этилган камчиликни бартараф этиш, луғатдаги сеҳрли ва оқилона даволаш усулларини мавзуга мустақил нуқтаи назар билан таснифлаш мақсад қилинган. Шу мақсадда тадқиқотда "Девону Луғатит-

турк"даги даволаш усулларидан қайси бири сеҳрли ва оқилона? саволига жавоб берилади.

Бугунги кунда айтиш мумкинки, асосан замонавий диагностика ва даволаш усуллари билан машхур бўлган ва ўзи бошидан кечирган техник янгиликлар билан саноат йўналишида ривожланишини давом эттираётган тиббиёт моҳиятан анъанага асосланади. Бошқача айтганда, илк даврларда табобат амалиётлари анъаналар атрофида мужассамлашган, дейиш мумкин. Бу ерда тилга олинган анъаналарни синов ва хатога асосланган, тажриба билан мустаҳкамланган, аммо унинг асослилиги нисбий, яъни одамдан одамга, вақти-вақти билан, жойдан жойгача ўзгариб турадиган билимлар мажмуаси сифатида ҳам таърифлаш мумкин. Булар умумий ном билан халқ табобати соябони остида тўпланган бўлиб, халқ табобати ўзининг юқорида қайд этилган хусусиятларига кўра қайсидир маънода бугунги тиббиёт фанининг ибтидоий шаклини ифодалайди.

"Халқ табобати", "анъанавий табобат", "тиббий фольклор", "уйда даволаш", "муқобил тиббиёт", "қўшимча тиббиёт", "маҳаллий табобат" (Сайғи, 2018, 9-бет) каби турли номларга эга бўлган. Халқ табобати – бу имкони бўлмаган, шифокорга бормайдиган ёки боролмайдиган кишилар қўллайдиган усул ва муолажалар мажмуасидир (Боратав, 2013, 139-бет). Қайд этилган усул ва жараёнларга маҳаллий ёки уй қурилиши дори воситалари ҳам киради (Мисол, 1973 й. 32-бет). Бу амалиётлар одатда табиий ва сеҳрли хусусиятга эга (Асипаямли, 1978, 31-бет).

Ҳимоя, профилактика ва даволаш ғамхўрликлари натижасида ривожланган халқ табобатининг даволаш усуллари сеҳрли ва оқилона бўлган иккита асосий текисликда намоён бўлади. Улардан биринчисида муқаддас жойларнинг маънавияти ва ғайриоддий қудратига эга бўлган одамлар ва буюмлардан, яъни Ятирлар, ўчоқлар, туморлар ва

бошқалардан фойдаланиб, шифо топиш мақсад қилинган. Иккинчи гуруҳдаги даволаш усуллари эса бутунлай реалистик-рационал хусусиятга эга бўлиб, улар бугунги кунда “эрнинг давоси” ёки “уй давоси” деб аталади (Боратав, 2013, 140-145-бетлар). “Девону Луғатит-турк”да халқ табобатининг юқорида тилга олинган ҳар икки даволаш усулларига мисоллар келтирилган. Бироқ, шуни таъкидлаш керак. Девону Луғатит-туркдаги рационал даволаш усуллари, сеҳрли усулларга қараганда, айниқса хилма-хиллик нуқтаи назаридан анча кенгроқ ораликда тарқалган. Бундан ташқари, луғатда даволаш усуллари XII. Бу 19-асрда яшаган туркларнинг эътиқод ўлчовлари ва тиббий ривожланиш даражалари ҳақида баъзи хулосалар чиқариш имконини беради.

Хулоса ўрнида, Девону Луғатит-туркдаги сеҳрли даволаш усуллари Ислом ва қадимги турк динининг бир хил синтези кабидир. Қуйида мисоллар келтириладиган шифо усуллари асосан туркийлар ҳаётига янги диннинг қабул қилиниши билан кириб келган ва аввалги барча яхши-ёмонни ўзида жамлаган метафизик мавжудот бўлган “жин” ҳодисаси атрофида мужассамланган. Улар янги динга эътиқодларини “жин ва фаришталарга эътиқод” тамойилига таянган ҳолда давом эттирдилар (Акарпинар ва Арслан, 2010, 343-бет). Бошқа томондан, туркча ном билан аталган бу мавжудот келтириб чиқарган касаллик давоси ҳам эски турк динининг қолдиқларидан бўлиб, бир вақтлар руҳонийлардан тортиб медицинагача, шоирдан муסיқачигача кўплаб касбларни эгаллаган ва ҳозир ҳам мумкин. Улардан бир ёки бир нечтасини бажаринг (Копрулу, 2014, 97-бет) ва луғатда “фолбин” сифатида кўринадиган “кам”. “Девону Луғатит-турк”да ўрин олган оқилона даволаш усуллари эса анъанавий табобат, яъни халқ табобати билан бир қаторда, бугунги кунда “замонавий” деб таърифланган илмий табобатнинг ҳам савия ва хилма-хилликда мавжудлигини кўрсатади. Бу ёшнинг

эҳтиёжларини қондира олади. Дарҳақиқат, яқинда шифокорлик касби билан шуғулланадиган одамлар кўрсатилгандек, унинг уч хил ном билан аталиши ва ўсимлик дори-дармонлари ва тиббий материалларнинг номлари билан аталган. Мавзу бўйича луғат буни тасдиқлайди. Ҳозирги кунда ҳам ўз долзарблигини йўқотмай келмоқда.

ҲУҚУҚИЙ МАДАНИЯТ ВА ДЕМОКРАТИЯ: ИЖТИМОЙ ФАЛСАФИЙ ЁНДАШУВЛАР ВА КОНЦЕПЦИЯЛАР

Абдурахманова Нодирахон Хуснутдиновна - Тошкент
тиббиёт академияси Ижтимоий фанлар кафедраси
ўқитувчиси

Борлиқдаги барча нарсалар ўз тартиблари ва қонунларига эга. Ш.Л.Монтескьенинг фикрига кўра, инсон илоҳий қонунларга ва ўзи яратган қонунларга мувофиқ яшайди, биринчиси барқарор, ўзгармас, иккинчиси эса беқарор, ўзгарувчан⁶⁶. Одам тез унутувчи мавжудот, шунинг учун Яратган илоҳий тартиблар, қонунлар борлигини, файласуфлар ва қонуншунослар эса унинг эсига фуқаролик бурчи, ижтимоий вазифалари борлигини эсига солиб туради⁶⁷. Одам яратадиган тартиблар, қонунларга мувофиқ жамиятда қандай бошқариш демократиями, аристократиями ёки монархиями мавжудлигини билса бўлади. Монтескье фикрига кўра, аристократик ёки монархистик бошқаришда ҳукмдор ўзини қонунлар, тартиблардан юқори қўяди, демократик бошқаришда эса барча, шу жумладан, ҳукмдор, давлат бошлиғи ҳам, уларга бўйсунди. Бундан ташқари, демократик

⁶⁶ (Қаранг: Монтескье Ш.Л. О духе законов. - Москва : Изд.АСТ, 2022. С. 9-10).

⁶⁷ (Ўша жойда).

йўналишлари бўйича илмий мақолалари тўплами	
Д.Т.Норқулов - Вақтинг кетди – нақдинг кетди.....	227
Ў.М.Абилов - Миллийлик ва умуминсонийлик оптимизми.....	236
Б.О.Тураев -Тарихий хотирани тиклашда тарихчилар ҳамжиҳатлигини янада кучайтириш муаммолари.....	244
С.Д.Норқулов - Онг моҳияти ҳақида қисқача мулоҳаза.....	255
Тураев Бахтиёр Оманович -Маънавий меросни ўрганишда синергетик методологиянинг ўрни.....	261
Ш.А.Искандаров - Марказий Осиё арабларининг бола туғилиши билан боғлиқ маросимлари.....	272
В.О'.Ро'зиёев - Internet va ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar ongi va ma'naviyatiga ta'siri.....	279
Л.Ю.Махмудов - Фуқаролик жамияти шаклланиши жараёнида ҳуқуқий маданиятнинг ўрни.....	284
М.Абдуллаев - Махтумқули Фироғийнинг инсон моҳияти борасидаги қарашлари.....	288
Р.Р.Сауров - Ходимлар компетентлиги ва институтнинг самарали фаолият юритиши.....	294
О.Бўриев, Ҳ.Тошмуродов - Абу Райҳон Беруний таваллудининг 1050 йиллигига Берунийнинг “Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар” асари муҳим этнографик манба сифатида	298
Н.И.Рўзиёев - Девону луғатит-туркда халқ табибини сеҳрли ва рационал даволаш усуллари.....	309
Н.Х.Абдурахманова - Ҳуқуқий маданият ва демократия: ижтимоий фалсафий ёндашувлар ва концепциялар.....	313
Х.Очилова - Ўзбекларда белбоғ билан боғлиқ эътиқод ва удумлар (Қашқадарё воҳаси мисолида).....	317
А.А.Азизов - Ўзбек давлатчилигида ҳокимият рамзларига оид айрим мулоҳазалар.....	333
Ғ.Ғ.Утаев - Инклюзив таълимни ривожлантиришда мавжуд муаммолар ва уларнинг ечимлари.....	344
Ф.С.Умарова – Модернизация нима?.....	348
ХУЛОСА	355

ОРЗУЛАРГА ҲАМОҲАНГ ҲАЁТ

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
«FAN ZIYOSI» нашриётига 2021 йил 14 февралда
берилган 308197041-сонли лицензияси
Нашриёт манзили: Тошкент шаҳри, А. Навоий кўчаси, 30 уй.

Times гарнитураси. Босма тобоғи 18,25.
Босишга рухсат этилди 11.11.2022. Буюртма № 56
Қоғоз бичими 60x84 ^{1/16}. Шартли б. т.-18,25.
Адади 300 нусхада.
«Munis design group» МЧЖ босмахонасида чоп этилган.
100170, Тошкент ш. Бўз – 2 мавзеси 17А уй.